

Դ Ե Ն Ի Ն Լ Վ Ե Ր Ո Ւ Ժ Ե Ն

(Հ ու շ ե Ր)

Դեռ Կար առաջ, արևմտահայ ա-
մենեն նշանավոր բանաստեղծը՝
Դանիել Վարուժան Բելճիքայի
Գան քաղաքին մեջ կհետևեր քա-
ղաքագիտության և տնտեսագիտության
դասընթացներուն:

Այս տարի, երբ Բելճիքայի մայրաքաղաք
Բրյուսելի մեջ համաշխարհային նշանավոր
ցուցահանդեսը տեղի կունենա, Յրանսայի
մեր հայրենակիցները հրաշալի գաղափարը
ունեցած են Դանի համալսարանին մեջ զե-
տեղելու Վարուժանի որմաքանդակը:

57 տարի առաջ, 1902-ի աշնանը, Վենե-
տիկի Մուրատ Ռափայելյան վարժարանի ա-
շակերտներու ամառանոցին՝ Ազոլո գյուղա-
քաղաքին մեջ ճանչցած եմ Դանիելը: Այդ
տարին օծումը կատարվեցավ Ս. Խաչ մա-
տուտին, որ հայկական ճարտարապետական
ոճով կրարձրանա աշակերտներու բնակա-
րանին մոտիկ: Ս. Ղազարի վանքին Իգնա-
տիոս արքեպիսկոպոս Կյուրեղյան Ս. Խաչի
տոնին օծումը կատարեց և այդ առթիվ քա-
ղաքի հյուրերուն, վարժարանի աշակերտնե-
րուն հանդիսավոր ճաշ մը տրվեցավ, ուր
բախտաբախտներ պանծացուցին հայկական
ճարտարապետությունը:

Հանկարծ մեզի անժանոթ երիտասարդ մը
հրաշալի առողջանությունը ճառ մը կարդաց:
Կարծեցիք, թե Ս. Ղազարի միաբան Զ. Ա-
րիստակես Գասպանտիլյան վարդապետին՝
Աղա Նեգրիի թարգմանչին շեշտն էր, որ բո-
լորիս դեմքերը իրեն դարձուց:

Վարուժան երկու օր առաջ հասած էր Կոս-
տանդնուպոլսեն, գոց նամակով մը, որուն
մեջ գրված էր՝ «Նոր Մկրտիչ Պեշիկթաշլյան
մը կղրկեմ, լավ նայեցե՛ք»:

Դանիել Չպուքքյարյան— ա՛ս էր իսկական
անունը— ծնած էր 1884-ին Սեբաստիո մոտ
Բրզնիք գյուղին մեջ, ուր, իր բառերով, ա-
ճած էր մանկությունը «ուռենիներու տխուր
հովանիներուն տակ՝ նրազկոտ, կամ գետե-
ղերքներուն վրա՝ բաղերուն քար նետելով՝
անառակորեն: Դեռ հաղիվ թիթեռնիկներ որ-
սալու հասակիս մեջ՝ հայրս պանդխտած էր
Պոլիս, իսկ մայրս ձմեռնային երկար իրի-
կունները թոնրատունը նստած՝ երեկայու-
թյունս օրորած էր ենիշերիներու և գայլերու
պատմություններով»:

Երբ գյուղին դպրոցին մեջ հագիվ սկսած
էր ժամագիրքը կարդալ, Դանիելը Կոստան-
դնուպոլիս տարած են 1896-ի կոտորածի
տարին, ուր բանտին մեջ կգտնե իր հայրը՝
այս տխուր օրերուն ստոր կերպով ամբաս-
տանված:

Դանիել Կոստանդնուպոլսո մեջ երկու տա-
րի Սազըզ-Աղաճի Մխիթարյանց դպրոցը ու-
սած է: Անկե կանցնի Գատըգյուղի Մխի-
թարյան վարժարանը, ուր կմնա չորս տարի:
Արձակուրդները կանցնե հորը քով, Խավյար
խանի մեջ, հայ պանդուխտներու հառաչնե-
րուն և վերքերուն մոտիկ:

1903-ին, իրիկուն մը Ս. Ղազարի վանքին
արբահայրը զիս կանչեց և ըսավ.

— Այսօր Առաքիկայից ժողովը որոշեց քեզ
Վենետիկի Մուրատ Ռափայելյան վարժարա-
նը ղրկել դասատուի և հսկողի պաշտոնով:

Արտասովելով խնդրեցի, որ զիս չբաժնեն
վանքին գրադարաններեն և ձեռագիրներեն:

— Մի՛ լար, երբ քեզ քանի մը տարի ետք
ես կանչենք, այն ատեն ավելի՛ պիտի լաս,—
ըսավ արբահայրը:

Մուրատ Ռափայելյան վարժարանին աշակերտներուն մեջ ամենեն առաջ Դանիելը աչքիս դարկավ. ան իսկույն մտերմացավ հետս, սենյակս եկավ, գրքերս աչքի անցուց, քանի մը հատոր ձեռքն առած՝ խնդրեց, որ քանի մը օրվան համար իր մոտ մնան:

Երկրորդ օրը Դանիել ինքնագիր ուտանավոր մը բերավ և կարդաց. վերնագիրն էր «Հայր Արիշանի շիրմին առջև»:

Ընթերցումն ետք քերթվածք ձեռքս առի և ըսի.

— Թող հիմա մոտս մնա:

Եվ հաջորդ օրը Ս. Ղազար տարի և «Բազմավեպ»-ի խմբագիր Հ. Սիմոն Երեմյանին տվի որ կարդա: Դանիելի առաջին գրվածքն էր, որ Զպուքքյարյան մականունով լույս տեսավ «Բազմավեպ»-ի մեջ:

Դանիել քաջալերված, սկսավ ամեն օր մեկ-մեկ ուտանավոր գրել. երբ անոնց թիվը 30-ի հասավ, դառնալ Հ. Երեմյանին տարի խնդրելով, որ «Մարտունե» վերնագրով լույս ընծայե: Այս հատորիկն ալ լույս տեսավ Զպուքքյարյան մականունով:

Քիչ վերջ քանի մը սիրուն ուտանավորներ ալ պր. Արշակ Զոպանյանին ղրկեցի, «Անահիտ»-ի մեջ լույս ընծայելու համար: Զոպան-

յան թե՛ իր թերթին մեջ և թե՛ առանձին նամակով մը երկինք բարձրացուց Դանիել Վարուժանը:

1904-ի աշնան, ըստ սովորության վեց շաբաթվան համար, Ազոլո ամառանոցը գացի Մուրատ Ռափայելյան վարժարանի աշակերտներուն հետ: Վարուժանը մի՛շտ դպրոցի աշակերտներով շրջապատված կըլլար և կամ գրագետի մը գիրքը կարդալով կանցներ իր ժամերը:

Օր մը ըսի իրեն.

— Դանիել, եկո՛ւր դպրոցական ձեռագիր թերթ մը հրատարակենք:

— Ի՞նչ անունով, — հարցուց:

— Անունը դուն դի՛ր:

— Թող «Եղի» ըլլա, գեռ չհասունցած ցորեն կնշանակե:

Դանիել ամեն թիվի մեջ գեղեցիկ ուտանավոր մը կստորագրեր: Այդ ուտանավորները գրեթե ամենքն ալ «Հացին երգը» հատորին մեջ լույս տեսան:

1904-ի ձմեռը Դանիել 5—6 օր իր խցիկին մեջ հիվանդ պառկեցավ: Ամեն օր երկու անգամ իրեն կայցելեի, գրպաններս խնձոր ու նարինջ լեցուցած:

— Վարդապետ, դի՛րք բեր, — կթախանձեր:

Դանիել 1906-ին Մուրատ Ռափայելյան վարժարանին կողմն Բեյքիքայի Գան քաղաքին համալսարանը ղրկվեցավ:

Առաջին նամակին մեջ գրեց. «Զեմ մոռնար սիրուն Վենետիկի, Մուրատ Ռափայելյան վարժարանի մեջ անցուցած չորս տարիներուն կյանքս, չեմ մոռնար, երբ հիվանդ էի և դուն ինձի տեսության կուգայիր և նորա՝ վեպերդ կկարդայիր»:

Թեոդիկը խնդրած էր ինձմե, որ Վարուժանը ինքնակենսագրութլունը, լուսանկարը և քանի մը ուտանավորներ ղրկե «Ամենուն տարեցույցը»-ին համար: Դանիել խնդրքս կատարեց:

1907-ի աշնան Դանիել Գանն Վենետիկ եկավ՝ արձակուրդը հոն անցնելու համար:

— Դանիել, — ըսի օր մը, — սա քու Գան կամ չկան համալսարանն ի՞նչ պիտի ելլես:

— Քաղաքագետ և տնտեսագետ, — եղավ իր կտրուկ պատասխանը:

— Ի՞նչ պիտի ըլլա Դանիել գրագետը:

— Հոգ մի՛ ըներ, ան ալ կըլլա, — պատասխանեց:

1908-ի ապրիլին վերջերը գրեցի Դանիելին, թե Քիչ ատենն Վահրամ Փափազյանի հետ Պոլիս կմեկնիմ, անկից Պարտիզակ անցնելու համար:

Իսկույն ընդունեցի Դանիելեն հասած սատողերը. «Միրելի՛ 2. Մկրտիչ, Պոլիս հասնելու՛ առաջին գործը ըլլա՛ հայրս գտնել Խալյար խանին մեջ և տեղեկություններ տալ իմ մասին. թող հոգ չընեն, շուտով կանցնին տարիները, զիրար կգտնենք ու հանգիստ կապրինք մեր Բրգնիքին մեջ»:

Կոստանդնուպոլիս հասնելուս երկրորդ օրը գտա Վարուժանի բարի հայրը, բարի լուրերի տվի իր հանձարեղ զավկին մասին:

— Մեծ մարդ պիտի ըլլա Դանիել, — ըսի, — զրազետ, բանաստեղծ, քաղաքագետ, տնտեսագետ. կրնաս հպարտ ըլլալ այդպիսի զավկի մը հայրն ըլլալուդ:

— Վարդապետ, — ըսավ, — բանաստեղծ ըլլալը փոր չի կշտացներ, փոքրիկները հա՛ց կուզեն, հա՛ց:

1909 օգոստոսին Պարտիզակեն Վենետիկ անցա, իսկ Վարուժան Դանեն վերջնական Կոստանդնուպոլիս կղաղնա:

Վարուժանը խումբ մը զրազետներու հետ Պարտիզակ կայցելե, նախ մալրս կփնտռե, եղբայրներուս կհանդիպի, Ս. Մինաս կբարձրանա և Դեղնտան աղբյուրին մասին ոտանավոր մը կգրե:

Խնդրանքիս վրա Ադամայի ջարդեն մնացած որբերուն ի նպաստ արաւարակելիք «Գեղունի»-ի համար ոտանավոր մը կղրկե նոր լուսանկարով մը և երբ Բրգնիք կղաղնա ու կամուսնանա՝ նամակ կգրե. «2. Պոտուրյան, քեզ պիտի շմոռնամ: Լուսանկարդ գրասեղանիս դարդն է, միշտ քեզի՛ կնայիմ: Ծա ապագայապաշտ չե՛մ, ընդհակառակն անցելապաշտ

եմ, և ի հեճուկս ապագայապաշտության՝ անցյալապաշտ դպրոցը պիտի հիմնեմ»:

Դանիել Բրգնիքին ամեն օր Սերաստիս կանցնի և Արամյան վարժարանին մեջ ուսուցչություն կընեն: Կամուսնանա իր սիրած հայուհիին հետ և հայր կըլլա Վարուժանին ու Արմինեին:

Երկրորդ տարին կանցնի Եվդոկիա, դարձյալ ուսուցչության պաշտոնով:

1912-ին Կոստանդնուպոլիս կվերադառնա և Բերայի վարժարանին տեսչությունը կվարե:

Ծա այդ տունն Հունգարիո Եղիսաբեթուպոլիս հայաքաղաքն էի: 1914-ին 2. Ծ. Սիրունիի հետ «Նավասարդ» տարեգիրքը կխմբարագրե և հատ մը նվեր կղրկե ինձ:

Վարուժանի լույս ընծայած գրքերն են. 1903-ին, Ս. Ղազարի տպարանեն, «Սարսուռներ»-ը, 1910-ին՝ «Ցեղին սիրտը», հետո «Հեթանոս երգեր»-ը, իսկ նահատակվելեն ևտք՝ «Հացին երգը»:

Այս գրքերն են, որ Վարուժանը անմահ պիտի պահեն:

Սովետական Հայաստանի մեջ Դանիել Վարուժանի քերթվածները հազարավոր օրինակներով լույս տեսած են:

Դանիելին ալ, Ռ. Սևակի, Գ. Զոհրապի հետ 1915-ին դեպի արաբական ավազուտները քշվեցավ և հո՛ն նահատակվեցավ:

Սպանիո երիտասարդ Ալֆոնս Թազավորը անձամբ դիմած է հայակեր Թալեադին՝ որպեսզի Դանիել Վարուժանի և Ռուբեն Սևակի կյանքերը իրեն նվիրվին: Գարշելի դահիճը կգրե Ալֆոնսին, որ չի կրնար զինքը գոհացնել, որովհետև այդ երկուքն ալ փախած, Ռուսաստան անցած են:

